

Әлмұхамедов А.Р.,
Нысаналиев Ж., Дуанаева Ш.Е.

Зайырлы мемлекеттегі діннің рөлі

Дін – қандай да болмасын қоғамның біте қайнасып жатқан құбылысы екені анық. Діні бар қоғамның дінді ұстанушы азаматтары да болады. Мақала зайырлылық туралы норманың Қазақстандағы мемлекет пен конфессия арасындағы қарым-қатынас саласында іс жүзінде бейнеленетінін ашып көрсетуді міндет етеді. Қазақстандағы мемлекеттік-конфессиялық қарым-қатынастың басты сипаттамасы – елімізде қандай да бір ресми немесе міндетті діннің болмауында. Ол дегеніміз еліміз қоғамдағы кез келген құндылықты қолдайды және тұлғаның ар-ождан бостандығы мен діни сенім еркіндігін қамтамасыз етеді. Сол себепті республиканың әрбір азаматы өз бетінше әрі ешкімнің мәжбүрлеуінсіз қай дінді болса да таңдау еркіндігіне, не болмаса өзін қандай да бір діннің өкілі ретінде сезінбей, діни институттардан тыс өмір сүру құқығына ие.

Түйін сөздер: зайырлылық, зайырлы қоғам, зайырлы басқару, діни сенім, діни сана, дін әлеуметтануы.

Almuhamedov A.R.,
Nysanaliev Zh., Duanayeva Sh.E.

The role of religion in a secular state

It is well known that religion – a phenomenon closely related to any society. In a society where there is religion, there is also the citizens who adhere to religion. Article sets the task to reveal how to actually manifest the relationship between the state and confessions in Kazakhstan, according to the norm of secularism. The main symptom of state-confessional relations in Kazakhstan – no one official or compulsory religion in our country. This means that our country supports all sorts of values in society and provides the freedom to choose religious person. In this regard, every citizen of the Republic has the right to independently and without any coercion, free to choose any religion, or live outside the religious institutions, without feeling like a representative of any religion.

Key words: secularism, secular society, secular government, religious belief, religious consciousness, the sociology of religion.

Әлмұхамедов А.Р.,
Нысаналиев Ж., Дуанаева Ш.Е.

Роль религии в светском государстве

Известно, что религия – явление, тесно связанное с любым обществом. В обществе, где есть религия, есть и граждане, придерживающиеся религии. Статья ставит задачу раскрыть, как на деле проявляются взаимоотношения между государством и конфессией в Казахстане согласно норме о светскости. Главный признак государственно-конфессиональных взаимоотношений в Казахстане – отсутствие одной официальной или обязательной религии в нашей стране. Это означает, что наша страна поддерживает ценности в обществе и обеспечивает свободу выбора личностью вероисповедания. В связи с этим каждый гражданин республики обладает правами самостоятельно и без всякого принуждения, свободно выбирать любую религию либо жить вне религиозных институтов, не ощущая себя представителем какой-либо религии.

Ключевые слова: секуляризм, светское общество, светское правительство, религиозная вера, религиозное сознание, социология религии.

ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТТЕГІ ДІННІҢ РӨЛІ

Қазіргі таңда зайырлылық көптеген демократиялық және құқықтық мемлекеттерге тән. Қазақстан Республикасы Ата заңының 1-бабына сәйкес еліміз демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орныққан. Яғни Қазақстан үшін адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары басты құндылықтар болып табылады. Осы орайда Қазақстандағы зайырлылық мемлекеттің конституциялық және құқықтық сипатын, мемлекеттік биліктің қай салада болмасын діннен ажыратылғандығын білдіреді.

Әлемдік діндердің төзімділік процесінің жүзеге асырылуы дін туралы заң аясында қарастыратын болсақ, толыққанды мәлімет алуға болатынын аңғарамыз [2, 56-б.].

Дін әлеуметтану тұрғысынан талдану нәтижесінде ең алдымен әлеуметтік феномен ретінде қарастырылады. Дінді ғылыми анықтаудың қарапайым және ең кең тараған әдісі осы. Демек, индуктивті әдіске негізделеді: мүмкіндігінше қарастырылып отырған құбылысқа қатысы бар фактілердің бәрін жинап, оларды салыстыра отырып, зерттеліп отырған феноменді сипаттаушы ретінде ұқсас жақтарын, қайталанып отыратындарын, ортақ қасиеттерін бөліп қарастырады. Сонымен бірге әлеуметтану саласы олар соншалықты әр түрлі болғанымен, барлық діндерге қатысты қандай да бір ортақ қасиеттерін анықтау мүмкін емес екендігін көрсетеді. Айталық, мысалы, мұсылман және христиан діни дүниетанымдарына тән дүниенің бөгде және о дүние болып екіге бөлінуі буддизм немесе индуизм дінінде жоқ [3, 56-б.].

Қазақстандағы мемлекеттік-конфессиялық қарым-қатынастың басты сипаттамасы – елімізде қандай да бір ресми немесе міндетті діннің болмауында. Ол дегеніміз, еліміз қоғамдағы кез келген құндылықты қолдайды және тұлғаның ар-ождан бостандығы мен діни сенім еркіндігін қамтамасыз етеді. Сол себепті республиканың әрбір азаматы өз бетінше әрі ешкімнің мәжбүрлеуінсіз қай дінді болса да таңдау еркіндігіне, не болмаса өзін қандай да бір діннің өкілі ретінде сезінбей, діни институттардан тыс өмір сүру құқығына ие.

Біздің ойымызша, мемлекет пен дін арасындағы қарым-қатынасты ұйымдастырудың мұндай тәсілі қазіргі көпұлтты және поликонфессионалды Қазақстанның толымды әрі үйле-

сімді дамуының мақсатына барынша сәйкес келеді. Себебі Қазақстан елдегі мәдени және дүниетанымдық көпжақтылық пен плюрализм шараларын құрметтейді әрі қалыптастырады.

Қандай да бір дінде адамдардың әр қандай қоғамдастықтарға ұйымдасуы еш анықтамаға келмейтін жағдайлар көп кездеседі. Әлеуметтанушылар мен басқалар арасында да діннің шіркеу, құдай, діни сенім сияқты жекелеген элементтерін анықтау кезінде үлкен пікірлестік байқалса, бірақ сонымен қатар діннің өзін тікелей анықтауда үлкен келіспеушіліктер байқалады. Діндер түрлі қоғамдарда немесе әр түрлі тарихи кезеңдерде бірдей қызмет етіп отырма? деген сұраққа әзірге сенімді жауап жоқ. Ал егер олай болса, онда оны қандай да бір ортақ анықтамаға әкеп тіреуге болатын феномен ретіндегі дін жайлы түсініктердің өзі сенімсіздік тудырады. Әлеуметтану беретін немесе беруі мүмкін діннің анықтамасын жеткілікті және мейлінше толық деп қарастырмау керек. Өйткені дін әлеуметтік аспектімен – қоғаммен өзара әрекеттесу процестерімен, сондай-ақ дінді зерттеудегі әлеуметтанушылық әдістер шеңберімен шектелген сұрақтармен тұйықталмайды.

Дін әлеуметтануының ғылыми пән ретінде қалыптасуы көбінесе еуропалық қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық және мәдени процестерге байланысты. Бұл сұрақтарды шешуге елеулі талпыныстардың бірін О. Конт (1798-1857) жасады. Ол әлеуметтік өмірді зерттеуге жаратылыстану ғылымдары қолданып жүрген индуктивті әдісті қолдануды ұсынды. Діннің рөлі және әлеуметтік тәртіптің негізінде не нәрсе жатыр деген сұраққа О.Конт “тарихтың үш сатысы жайлы заңында” жауап берген. Бірінші саты – діни немесе теологиялық жағдай”, онда адам санасында дәлелсіз ойға негізделген оқиғалар, субъективтік негізсіздіктер үстемдік етсе, екіншісі – философиялық, “метафизикалық жағдай”, онда абстракция, дөрекі дерексіздік шынайылық ретінде қабылданады. Үшінші – позитивті, онда ғылымның көмегімен қолда бар жағдайларға дұрыс баға беруге қол жеткізіледі. Осы үш “сана жағдайының” әрбірі бүкіл әлеуметтік ұйымдасудың негізін құрайды. Дін және позитивті білім, ғылым арасындағы жанжалдың міндетті түрде болатындығын мойындай отырып, сонымен бірге оның дами түсуі діннің құлдырауына және міндетті түрде оның өліміне алып келеді дей отырып, Конт әлеуметтік байланыстардың ыдырау қаупін болжады. Ақырында Конт әлеуметтік байланыстардың рухани тірегі ретінде “екінші теологиялық синтез” керек деген қоры-

тындыға келіп, адамзаттың бірыңғай ортақ “ұлы тірі жан” культі, барлық өмір сүргендердің, өмірден өткендердің және болашақ ұрпақтардың үлкен әлеуметтік организмі ретінде “позитивті дінді” жасады [4, 123 б.].

Дін қоғамда әлеуметтік организм өмірінің бір көрінісі ретінде өмір сүреді. Дін мен қоғам арасындағы байланыстың екі дербес шамалардың әрекеттесуі өзіндік күрделі процесс. Дін – қоғамынан оқшаулана алмайтын қоғамдық өмірдің бір бөлігі, ол қоғам өміріне соншалықты сіңісіп кеткен. Солай бола тұра, қоғам мен діннің мұндай байланысының сипаты мен дәрежесі оның дамуының әр түрлі кезеңінде біркелкі болмайды. Әлеуметтік жіктелудің күшеюімен қатар, қоғамдық өмірдің әр түрлі салаларының тәуелсіздігі арта түседі. Қоғам мамандану және жіктелу жолымен жылжи отырып, онда әлі оның өмір саласын құрайтын бөліктері бір жерде топтасып, оларды айыру мүмкін болмайтын тұтастық жағдайынан көп бейнеліктің бірлігін білдіретін жалпыламалыққа бірге-бірге өзгереді [5, 6-б.].

Бұл діннің атқарып отырған қызметтерін, егер мәселе дамыған қоғам жайында болса, олардың қоғамда қызмет атқарушы басқа да әлеуметтік жүйелер мен институттармен етене араласуы тұрғысынан қарастыру керек, ал егер дамушы қоғамда болса, ортағасыр кезіндегідей діннің жаппай билеп-төстеуі сияқты емес, сәйкес немесе ұқсас жолдары бойынша қарастыру керек екендігін білдіреді.

Мұндай көзқарас былай деп тұжырымдалады: біріншіден, діннің қызметі кез келген әлеуметтік әрекеттің белгілі бір құндылықтарға бағыт ұстанған субъективті ойдан өткізетін әрекет болып табылады деген негізгі фактілермен арақатынасы белгіленуі керек. “Қоғам” ұғымы қатаң әлеуметтанушылық мағынада топ мүшелері мен топтар арасындағы көп бейнелі әлеуметтік қатынастардың етене араласып кеткенін білдіреді. Бұл қатынастардың күрделілігі дін мен мәдениеттің әрекеттесуінен көрінеді. Егер Вебермен келісе отырып, қоғамды жеке адамдардың әлеуметтік әрекеті ретінде қарастыратын болсақ, онда ол олардың әрекетінің аумағы мен өнімі ретінде елестетіледі. Жеке адам әрекетті бастама ретінде көреді, әрекеттілік оның тарапынан келіп шығады. Мәдениет болса, мәжбүрлі түрде әрекет етушіні реттеу нормалары ретінде өмір саласының қалыптасып қалған амалдарын белгілейді, ол жеке адамға сырттан берілгендей болады. Осы тұрғыда дін адамның әрекеті және әлеуметтік феномен болады. Яғни, қоғамның өмірлік әрекетінің туындысы, одан кейін адамға

сырттан берілген және міндетті түрде қарсы тұратын секілді. Дін бұл тұрғыда мәдениет түсінігінен арақатынасын белгілейді. Жоғарыда айтылғандардың негізінде “дін және қоғам” мәселесі көбінесе “дін мен мәдениеттің” өзара үлесі болып табылады [4, 56-б.].

Дін адамдарға біздің әлемімізде өмір сүретін басқа адамдар арасынан оның құрамына енетін топтың мәнін көрсете отырып, өздерінің кім екенін түсінуге көмектеседі. Діннің біріктіруші және адамның өзін-өзі анықтауына мүмкіндік беретін қызметі индустриалдыққа дейінгі қоғамдарда ерекше күшті әрекет етті. Мысалы, америкалық дінтанушы-әлеуметтанушылар плюралистік америкалық қоғамда бірде-бір дәстүрлі діндер бұл мақсатты орындай алмай отырғанын айтады. Әлеуметтің сипатымен бірге өзгеруінен дін де өзінің қызметімен өзгеруде. Сондықтан діннің біріктіруші қызметі қазіргі қоғамда ең бір маңызды болып сақталуда, бірақ ол өзінің іске асырылу амалдары мен нысандарын өзгертуде.

Дін қоғамның нормалары мен құндылықтарын насихаттай отырып, онымен бірге оның тұрақтылығына мүмкіндік жасайды. Дін сол әлеуметтік құрылымға пайдалы нормаларды орнықтыра отырып, тұрақтандырушы функция атқарады және адамның моральдық міндеттерді орындауы үшін алғышарттар жасайды. Адамдардың тыйым салынғандарды бұзу оқиғалары орын алғандықтан, көпшілік діндер қайта орнына келу және міндеттемелерді орындау үшін талпыныстарды қолдайтын амалдарға ие – тазалану және кінәсін жуу ырымдары, олар күнә сезімін бәсеңдетуі немесе оны арттыруы мүмкін [5].

Қазіргі заманғы қоғамда діни өмір консерватор-дәстүршілдер мен модернистер, діни жаңару мен ренессанстарының жақтастары арасындағы жанжалдармен көрініс береді. Әдетте, олардың арасындағы күрес таза теологиялық пікірталас шеңберінен шығып кетеді және дін басыларының әлеуметтік саяси бағыт ұстануының біртекті еместігін көрсетеді.

Дін қоғам тұрақтылығының факторы ретінде ғана емес (бұл жерде функционалистер оның негізгі қызметін жиі көреді), сонымен қатар, әлеуметтік өзгерістердің қайнар көзі болып қызмет етеді. Мысалы, Вебер протестанттық реформацияның шешуші рөлін “капитализм рухын” жасауда кальвинизмнің ерекшеліктеріне негіздеді және нәтижесінде Еуропа тарихында жаңа дәуір мен индустриалдық өркениеттің дамуының басталуын білдірген орасан зор тарихи алға басушылықты дәлелдеді [6].

Сонда да жанжалдар теориясы өз назарын қарама-қарсылық пен күреске шоғырландыра отырып, оларсыз қоғам өмір сүруге қауқарсыз деп, ынтымақтастық пен кооперацияны түсіндіруде айтарлықтай қиыншылыққа тап болады. Әлеуметтік өмір теориясы екі сәтті де -үйлесім мен диссонансты есепке алуға міндетті, – алайда олардың сәйкестенуі, тепе-теңдігі нақты материалды таңдауда бірде басқасына, екіншісінде басқасына екпін салуға мүмкіндік бере отырып, айтарлықтай кең шектерде құбылып отырады. Нәтижесінде бұл екі көзқарас өзара жоққа шығарушы емес, өзара бірін-бірі толықтырушы болады. Діннің қоғамдағы рөлі тек функционалды немесе тек дисфункционалды келіп тірелуі мүмкін еместігі анық. Діннің кері ықпалдасудың, қиратудың, жанжалдың факторы ретінде көрініп жататын жағдайлары оны әлеуметтік патология қатарына қосу үшін негіз болмауы керек [6, 53-б.].

Қарастырылып отырған арақатынастың маңызды жағы – белгілі бір әлеуметтік топтардың, қоғамдық стратификация мен наным-сенімдердің белгілі бір жүйелері арасындағы байланыс. “Тек-топ, таптар, дін” мәселесі Вебер тарапынан “әлемдік діндердің шаруашылық этикасы” атты жұмысында өте тамаша қарастырылған. Ол қандай да бір топтардың өмірлік мінез-құлықтары тиісті діндердің іс жүзіндегі этносына күшті әсер еткенін және оларға бір-бірінен ерекшеленіп тұратын өзіндік ерекшелігі бар белгілер бергенін көрсетуге тырысты. Айталық, конфуцийшілдік пайда болған ақсүйектік ұтымды бюрократияның тектік-топтық этикасы болды. Ерте индуизм иеленушілері әдеби тұрғыдан ойдан құрастырылған мұрагерлік касталардың өкілдері болды, керісінше, ешқандай қызмет орындарында болмаған, тек ведалық білімі бар брахмандар діни дәстүрлерді иеленуші шынайы діни тек-топ ретінде болды. Буддизм болса, ойға шолуға берілген және дүниеден безіп қаңғырып, ел аралап жүрген монахтар тарапынан көпшілікке таратылды. Ислам алғашында дін үшін күресуші жауынгерлердің, басқыншылардың, рыцарлық орденнің діни болған. Иудаизм вавилондық тұтқыннан кейін “пария-халық” діни болды; ал христиандық әуел баста ел аралап жүрген қолөнершілердің ілімі, сипаты бойынша өзіндік ерекшелігі бар қалалық дін болды [4, 56-б.].

Жалпы діннің басқа әлеуметтік институттармен қатынасы проблемасының бүкіл жиынтығы діннің әлеуметтік-мәдени өзгерістердегі рөлі деген басты мәселелермен байланысты. Бұл мәселе діннің рөлі қоғамда болып жатқан

өзгерістерді уақыт бойынша қандай да бір артта қалушылықта болумен шектеліп отырады ма немесе дін осы өзгерістердің қозғаушы күші – “моторы” болып табыла ма деген мәселе жөнінде. Қазіргі уақытта бұл проблеманың тәжірибелік жоспары “үшінші әлем” елдерін жаңарту процесінде пайда болатын өте өткір қарама-қайшылықтар мен қиыншылықтарға байланысты көрінісін айтуға болады. Демек, қоғамдағы әлеуметтік тұрғысынан алғандағы дінтанушылардың зерттеу нәтижелер көрсеткіші ретінде түрлі көзқарастарды қамтығандығын көрсетеді.

Осы орайда, адам құқықтары жөніндегі комиссия – ҚР Президенті жанындағы консультативті кеңесші орган. Ол ҚР Президентінің 1997 жылы 22 сәуірдегі жарлығымен құрылған. Комиссия Президенттің адам құқықтары мен бостандықтарына кепілдік беру жөніндегі кеңесшілік міндеттемелерін жүзеге асыруына, осы бағыттағы тетіктерді жетілдіруіне жәрдемдесуі тиіс. Сондай-ақ, адам құқықтары төңірегіндегі Президент атына және тілекей өзіне жолданған хат-хабарлар мен шағымдарды қарап, соған орай жыл сайын баяндамалар дайындайды. Осы тұрғыда ұсыныстар білдіреді. Халқаралық-құқықтық құжаттар мен қорытындылар әзірлейді [4, 58-б.].

Ар-ождан және діни наным бостандығы – адамның іргелі құқықтарының бірі. Себебі ол, ой бостандығы, сенім еркіндігі, сөз бостандығы, жиындарға қатысу бостандықтарын қамтиды. Осы құқықты пайдалану мемлекеттің демократиялық деңгейінің көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Қазақстанда әртүрлі діндердің бейбіт қатар өмір сүруі үшін қажетті құқықтық және ұйымдық жағдай жасалған. Конфессияаралық қатынастарды үйлестіруге, реттеуге бағытталған саяси бағдарлама бар.

Осы сала Ата Заңмен, азаматтық кодекспен және бірқатар заңдармен, ең бастысы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңмен реттеледі.

Еуропа елдері зайырлы және ресми діні бар мемлекеттер болып бөлінеді. Бұл елдерді 3 деңгейге бөліп қарастыруға болады. Бірінші деңгейде ресми діні бар мемлекеттер: Ұлы Британия, Дания, Норвегия, Грекия, Болгария. Бұл мемлекеттердің шіркеулерін, дәстүрлі діндерін мемлекет толық қаржыландырады [7, 6-б.].

Мысалы, Норвегияда дін мен мемлекет бөлінбеген. Ресми діни евангелистік-лютерандық шіркеу. Ел халқының 88 пайызы ресми дінді қолдайды. Балалардың 75 пайызы шіркеулерде шоқындырылады. Елде 100 мыңға жуық мұсылмандар бар. Норвегия королі – шіркеудің де басшысы. Елде дін

ахуалына жауапты мәдениет және шіркеу істері жөніндегі министрлік бар. Мектептерде заң бойынша «христиандық діндер және дүниетаным» деген пән оқытылады [8, 16-б.].

Екінші деңгейдегі зайырлы мемлекеттер: Германия, Франция, Испания, Аустрия, Италия сияқты елдер. Бұл елдердің де шіркеулерін мемлекет қаржыландырады. Италия, Белгия, Польша, Нидерланды, Аустрия және басқа елдерде христиандық демократиялық партиялар жұмыс істейді. Испания Чехия және Словакияда шіркеуде қиылған некенің заңды күші бар. Бірқатар елдерде діни қауымдастықтарға салықтық жеңілдіктер көрсетіледі. Аустрияда шіркеу мәртебесін алу үшін 16 мың мүшесі болу керек. Румынияда 20 мың, Чехияда 10 мың, ал бізде кешегі күнге дейін 10 адам бір діни қауымдастық құра алатын [7, 6-б.].

Еуропаның бірқатар елдері Ватиканмен келісім арқылы түрмелер мен ауруханаларда діни салт-жоралар өткізуге, өздерінің жеке балабақшалары, мектептері, жоғары оқу орындары, денсаулық сақтау мекемелерін ашуға және мемлекет қаражатымен білім мекемелерінде дін пәнін оқытуға құқық береді. Ватикан мен Қазақстан арасында да осындай келісім бар. Ол еліміздегі католиктерге жағдай жасап отыр [9,55-б.].

Үшінші деңгейдегі елдер мемлекеттік қолдау көрсетпейтін, басқа діндерге оң қабақ танытпайтын, мұсылмандықты жат пиғылды дін деп есептейтін елдер. БАҚ-та жаман көрсетуге ұмтылады, мысалы Норвегия. Бұл жағдайларды Еуропалық комиссия сынға алып келеді. Еуропаның басты діни мәселелерінің бірі демографиялық мәселе. 1960 жылы еуропалықтар әлем халқының төрттен бірін құраса, 2000 жылдары алтыдан бірін құраған. Еуропа аймағында қазір 20 миллионнан астам мұсылмандар өмір сүреді. Олардың өсу қарқыны да жергілікті халықтың өсімінен әлдеқайда жоғары. Мұсылмандар христиандыққа икемделмей дінін, тілін сақтайды. Ал, еуропалықтар болса, олардың христиандықты толық қабылдауын қалайды. Мұсылман елдерінен келетін жұмыс күшін пайдалануға мәжбүр. Түйіндей келе мемлекеттің зайырлы болуына, демократиялы болуына дін мен мемлекеттің бөлінуі шарт емес. Мемлекеттің діннен бөлек болуы дегенді екеуінің арасына қорған салу немесе мемлекеттік басқаруға мүлдем әсері жоқ дегенді білдірмесе керек [10, 95-б.].

Еліміздегі діни бірлестіктердің құқығы заң алдында бірдей. Бірақ ел халқының басым бөлігі ұстанатын ислам мен православияға ықылас

білдіреді. Нақтырақ айтқанда ел халқының 90 пайызын құрайды. Осыған орай еліміздегі дәстүрлі әрі іргелі діндердің мәртебесі мен олардың қоғамдық, саяси өмірдегі рөлі де жоғары болмақ. Демократиялық жүйесі дамыған батыс елдерінің конституциясында мемлекеттің дін туралы бабы бар. Мәселен көршілес Ресейдің дін туралы заңында «Ресей тарихындағы, оның қалыптасуы мен дамуындағы православиенің ерекше рөлін мойындай отырып» деген сөздер нақты көрсетілген болса, тілі де, діні де бір бауырлас Түркіменстанның дін саласын реттейтін заңында «Түркіменстанның көп ғасырлық тарихындағы мұсылмандықтың ерекше рөлін мойындай» отырып деген аталы сөздер жазылған.

Қазақстанда діни саладағы қатынастарды реттейтін алғашқы заң 1992 жылдың 15 қаңтарында қабылданған «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» Заң болды. Айта кету керек, аталмыш заң 1993 жылғы алғашқы қазақстандық Конституцияға дейін қабылданған. Заңда кеңестік дәуірмен салыстыра қарағанда, мемлекет пен діни бірлестіктер арасындағы қатынастардың мүлдем жаңа қағидаттары, қоғамдағы діни бірлестіктер мен дінге сенушілердің жаңа ахуалы бекітілген, ол дінмен сан жылдар бойғы күрестен кейін діни сенім бостандығы құқықтарын іске асыруға мүмкіндік береді [11,55-б.].

Заңда әу бастан-ақ кейбір дау тудыратын ережелер мен дәлсіздіктер болды, олар көп ұзамай өзін тәжірибе жүзінде көрсет. Мемлекеттік органдар үшін де, діни бірлестіктер мен дінге сенушілер үшін де белгілі бір проблемалар туындады. Кейбір діни бірлестіктер заң ережелерін дұрыс түсінбей, кейде әдейі немесе білместіктен оларды бұзып отырды.

«Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» 2011 жылғы 11 қазандағы Заңды тездетіп қабылдауға Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2011 жылдың 1 қыркүйегінде төртінші шақырылған Парламенттің 5-ші сессиясы ашылуында сөйлеген сөзі қозғау салды [1].

Діни қызмет саласындағы мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын уәкілетті орган ол Қазақстан Республикасының Дін істері агенттігі болып табылады.

Дін туралы бұл заң Қазақстан Республикасы Конституциясы, Адам құқығының жалпыға ортақ декларациясы (1948), Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық акті (1966), Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі Кеңестің қорытынды актісі (1975), Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық

жөніндегі Кеңеске қатысушы-мемлекеттер өкілдерінің Венада өткізген кездесуінің қорытынды құжаты (1986), Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі Кеңесінің Копенгаген қаласында өткен Адами өлшем жөніндегі конференциясының құжаты (1999) және т.б. [1].

Зайырлы құрылым дегеніміз мемлекет діни бірлестіктердің мойнына қандайда бір мемлекеттік функцияны орындауды артпайды, сондай-ақ діни бірлестіктердің қызметіне араласпайды деген мағынаны білдіреді [1].

Сонымен қатар, білім беру ұйымдарында нәсілдік, этникалық, діни, әлеуметтік төзімсіздік пен айырықшалықты насихаттауға, жалпыға ортақ халықаралық құқық пен гуманизм принциптеріне кереғар милитаристік және басқа да идеяларды таратуға тыйым салынады (28-бап, 3-тармақ).

Заңның 51-бабы 6-тармағы бойынша ұстаздар қауымына оқыту процесін саяси үгітке, діни насихатқа айналдыруға немесе оқушыларды Қазақстан Республикасының Ата заңы мен заңнамасына қайшы келетін әрекеттерге үндеуге тыйым салынады.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқығы туралы» Заңның 19-бабы 5-тармағына сәйкес баланың денсаулығын түзейтін, спорттық, шығармашылық және басқа да лагерь, санатория сияқты балалар дем алатын орындарда құлшылық қылу рәсімдерін, жорасы мен жиындарын, сондай-ақ діни ілімдерге бағытталған әрекеттерді өткізуге рұқсат етілмейді.

Осы Заңның 35-бабы 2-тармағына сәйкес бәлиғатқа жетпеген балаларға қатысты діни салттар ата-анасының немесе олардың орнындағы адамдардың рұқсаты бойынша жасалады. Балаларды дінге зорлауға рұқсат етілмейді. Қандай да бір тікелей немесе жанама түрде азаматтың құқығын шектеуге немесе оның дінге көзқарасына байланысты артықшылықтар жасауға, әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік немесе діни араздықты қоздыру, сол сияқты ана я мына діннің культтік мұрасын аяқ асты қылу қылмыстық жауапкершілікке әкеледі (ҚР ҚК 164-бабы).

Ешкімде өзінің діни сенімдерін желеу етіп заңмен анықталған міндеттерін орындаудан бас тарта алмайды. Қазақстан Республикасы Конституциясының 22-бабы 2-тармағы бойынша «Ар-ождан бостандығы құқығын жүзеге асыру жалпы адамдық және азаматтық құқықтар мен мемлекет алдындағы міндеттерге байланысты болмауға немесе оларды шектемеуге тиіс» [12, 75-б.].

Әдебиеттер

- 1 Әділет министрлігі. Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы № 483-IV Заңы.
- 2 Тұрғынбаева Б. «Толеранттық бейбітшілікке апаратын жол». Әдістемелік ұсыныс. – Семей, 2011. 108-б.
- 3 Өсеров Н., Естаев Ж. Ислам және қазақтардың әдет-ғұрпы. – Алматы: Қазақстан, 1992. 149-беттік. 135-149 б.
- 4 Белла Р. Социология религии // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. – М., 1972. – С.265-281.
- 5 Белл Д. Культурные противоречия капитализма // Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии / Сост. В.И.Гараджа, Е.Д.Руткевич. – М., 1996. – С.699-703.
- 6 Вебер М. Протестанская этика и «дух капитализма» // Избр. Призв. – М., 1990.
- 7 Балагушкин Е.Г. Нетрадиционные религии в современной России. – Москва, 2000.
- 8 Акназаров Х.З. Ислам діні және өмір шындығы. – Алматы, 1977.
- 9 Осман Ескижиоглы. «Ислам хукукиачысындан Хукуквейн санхаклары». – Измир: Анадолы баспасы, 1996.
- 10 Хизметли С. Орта Азия түркі мемлекеттеріндегі зиянды діни философиялық ағымдар және зайырлы мемлекеттегі дін түсінігі. Дін мен дәстүр – радикализмге қарсы» Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. – Өскемен, 2014.
- 11 Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Әлеуметтану және саясаттану бойынша / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2006.
- 12 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1996 жылғы №4, 217-құжат (Қазақстан Республикасы Парламентінің басылымы). 21-бап.

References

- 1 Adilet ministrliги. Kazakstan Respublikasy normativtik kukiyktyk aktilerinini akparattyk-kukiyktyk zhujesi. Kazakstan Respublikasynyn 2011 zhylgy 11 kazandagy № 483-IV Zany.
- 2 Turgynbaeva B. «Toleranttyk bejbitshilikke aparatyn zhol». Adistemelik usynys. – Semej, 2011. 108-b.
- 3 Oserov N., Estaev Zh. Islam zhane kazaktardyn adet-gurpy. Almaty, Kazakstan. 1992. 149-bettik. 135-149 b.
- 4 Bella R. Sociologija religii // Amerikanskaja sociologija. Perspektivy, proble-my, metody. – M., 1972. – S.265-281.
- 5 Bell D. Kul'turnye protivorechija kapitalizma // Religija i obshhestvo: Hres-tomatija po sociologii religii / Sost. V.I.Garadzha, E.D.Rutkevich. – M., 1996. S.699-703.
- 6 Veber M. Protestanskaja jetika i «duh kapitalizma» // Izbr. Prizv. – M. 1990.
- 7 Balagushkin E.G. Netradicionnye religii v sovremennoj Rossii. Moskva 2000.
- 8 Aknazarov X.Z. Islam dini zhane oмир shyndygy. – Almaty: 1977zh.
- 9 Osman Eskizhiogly. «Islam huhukiachysyndan Hukukvein sanhaklary». – Izmir: Anado-lybaspasy, 1996.
- 10 Hizmetli S. Orta Azija turki memleketterindegi zijandy dini filosofijalyk agymdar zhane zajyrly memlekettegi din tusinigi. din men dastyr – radikalizmge karsy» Res-publikalyk gylymi-tazhiribelik konferencijasynyn materialdary. Oskemen 2014 zh.
- 11 Oryssha-kazaksha tusindirme sozdik: aleumettanu zhane sajasattanu bojnynsha / Zhalpy redakcijasyn baskargan je.f.d., professor E. Aryn – Pavlodar: «JeKO» FOF. 2006zh..
- 12 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy. Kazakstan Respublikasy Parlamentinin Zharshysy, 1996 zhylgy № 4, 217-kuzhat (Kazakstan Respublikasy Parlamentinin basylymy). 21-bap.